La jerarquia de l'emperador en la cristiandat i els vincles de Catalunya amb l'imperi

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 25-09-2018

A les portes de la celebració del Vè Centenari de la proclamació de Carles I com a emperador del Sacre Imperi romano-germànic, En Pep Mayolas recull testimonis de la jerarquia imperial i repassa alguns dels vincles de Catalunya amb l'Imperi. Desenvolupament de la comunicació al 17è Simposi del 2017.

Segons l'hispanista Robert Goodwin «el Sacre Imperi Romà era una precària aliança de governants provincials sota l'administració centralitzadora d'un emperador que, al seu torn, era designat per set electors: tres bisbes, tres prínceps de l'Imperi i el rei de Bohèmia. [...] L'ànima de l'Imperi s'encarnava en la figura gairebé mitològica de Carlemany, que fou coronat rei dels romans pel papa Lleó III el dia de Nadal de 800, com a recompensa per protegir el papat i per la seva croada contra l'Espanya musulmana. Aquest sentit de la història definia el mandat espiritual de l'emperador, i definiria la relació de Carles [es refereix a Carles V] amb el món»[1].

«Carles podia presentar-se com el vicari temporal del Papa, i per aquesta raó, reivindicar la preeminència sobre els reis i els prínceps de la Cristiandat»[2]. Quan el 28 de juny de 1519 fou escollit com a successor del seu avi Maximilià a l'Imperi, «un ministre de la seva confiança exclamà: "Senyor, Déu us ha elevat per damunt de tots els reis i prínceps cristians i us ha convertit en el major emperador i rei des dels temps de Carlemany. Us ha col·locat en el camí per posar el món sencer sota el pòndol d'un únic pastor"»[3]. Durant la primera estada de Carles a les Espanyes, el bisbe Pedro Ruiz de la Mota proclama que «el rei nostre senyor és més rei perquè té més i majors regnes que cap altre [...], perquè ell sol a la terra és rei de reis»[4]. El jurista Ulzurrum, contemporani de Carles V, afirmava que «l'emperador és un suprem en lo temporal en l'orbe i cap rei, príncep o comunitat està exempt de l'imperi, sinó que tots han d'obeir l'emperador»[5]. En tots els casos, percebem que a Carles V se'l situa jeràrquicament per damunt dels prínceps i reis de la Cristiandat.

Només unes dècades abans, a la segona meitat del segle XV, el cronista Diego de Valera recordava que «els reis són subjectes o ho haurien de ser a l'emperador de romans —que és el d'Alemanya—»[6], especificava. En aquesta línia, la Mª Àngels Pérez Samper assenyala que «el títol de majestat estava reservat aleshores en la Cristiandat per a l'emperador»[7]. Els reis no l'utilitzaven, i això vol dir que respectaven la preeminència de la dignitat imperial. El tractament que rebien tothora els Reis Catòlics era d'«altesa reial». A les preteses Corts castellanes de Valladolid de 1518, quan el futur Carles V encara no havia estat elegit emperador, hom el tractava d'«Altesa», no pas de «Majestat»[8].

Com sempre sol passar quan parlem d'aquest període, però, aviat arriben les contradiccions. I és que tots hem vist que, en gran part de la documentació existent tant en català com en castellà, el terme «majestat» ja s'aplica a Isabel i Ferran. Hom fa referència sovint a «la majestat del senyor rei», a «ses majestats», etc. No només això. En Joan Reglà ens avisa que el batlle general de València Diego de Torres saludava Ferran el Catòlic «amb els títols de "molt poderós príncep, Rey e Senyor, Emperador d'Espanya"»[9]. Aquest títol, que d'entrada pot semblar un afalac retòric d'un súbdit entusiasta, tal vegada sigui el reflex d'un intent de discutir l'autoritat històrica de l'emperador sobre els reis cristians, o bé una temptativa d'equiparar-s'hi, o de disputar-li la dignitat. En un altre exemple clamorós, En Jordi Bilbeny ens facilita una carta de l'humanista mallorquí Arnau Descós a fra Bernat Boïl, l'any 1493, just abans que aquest marxés cap al Nou Món, on celebra que «amb el teu esforç —diu a En Boïl—, condueixis cap a la fe catòlica i posis sota el poder del nostre Cèsar aquella bàrbara gent»[10]. L'expressió «el nostre Cèsar», l'any 1493, és aplicada a Ferran el Catòlic, però tot lector d'història moderna sap que aquest era un títol que normalment feia referència a l'emperador i rei de romans. Com és que els servidors del Rei Catòlic frisen per atorgar-li aquestes dignitats a Ferran II? Recordem, a més a més, que durant tot el seu mandat, es va desenvolupar un corpus profètic al votant del Rei Catòlic que l'assenyalava com el monarca universal, el Vespertilió, el rei que reconquistaria Jerusalem i duria 1000 anys de pau al món.

Ens podem preguntar si tots els papers que tracten de «majestat» Isabel i Ferran i totes les referències a Ferran II com a Emperador, Cèsar o Monarca Universal són una construcció posterior, feta en temps de Felip II, per començar a erigir l'aura mitològica dels Reis Catòlics, o bé si es tracta d'una voluntat dels seus súbdits eminentment valencians per dotar Ferran el Catòlic d'una dignitat que l'equipara a la de l'emperador, i per tant, ja no el consideren subjecte a la jerarquia del rei de reis, cap suprem de la Cristiandat. En tot cas, si aquesta fos la intenció, veiem que el xoc de legitimitats es produeix quan Felip el Bell, el fill de l'emperador Maximilià, arriba a les Espanyes i el Rei Catòlic n'ha de marxar rumb a Nàpols. Ja hem explicat manta vegada que Barcelona va perdre la capitalitat de la Corona quan els Reis Catòlics es van instal·lar a València. La descoberta oficial d'Amèrica, a banda d'un intent de superar la crisi financera que tenallava el Principat d'ençà de la guerra civil contra Joan II, seria un recurs, també, per mirar de recuperar la residència de la família reial i la capitalitat de la Corona. Oi que la història ens jura que en Colom va reclamar a la Reina Catòlica que els tractes amb el Nou Món fossin una exclusiva només «para castellanos»? És evident que un Colom català demanaria l'exclusiva només per a súbdits del Principat de Catalunya, si el que es volia era refer les finances i recuperar la capitalitat perduda. El pacte es mantindrà menys de deu anys, el temps que triga el rei a encadenar els Colom (1500), a treure la Casa de Contractació de Barcelona (1501)[11] i a traslladar-la a València (1503)[12]. En aquest estat d'incompliment de pactes i capitulacions per part de Ferran II, els catalans apel·len a l'emperador com a màxima instància política de la Cristiandat. El que es visualitza el 1502 és una visita a la península ibèrica de Felip el Bell, fill i hereu de l'emperador Maximilià, on Felip i la seva esposa queden instituïts hereus de les Corones hispàniques. El 1506, ja ho hem dit, és quan Felip el Bell s'instal·la definitivament a la península i el Rei Catòlic es veu obligat a marxar cap a Nàpols. Felip morirà enverinat al cap de pocs mesos, Ferran el Catòlic tornarà d'Itàlia i regnarà fins a la seva mort, l'any 1516, bo i tancant Joana, l'esposa de Felip el Bell, perquè els catalans no puguin apel·lar a la seva legitimitat —com a mare de Carles, el nou hereu de l'emperador— en contra de la del rei Ferran.

El fet que Joana la Boja continuï reclosa a la torre de Silla —la història ho va substituir per «Tordesillas»[13]— un cop mort el Rei Catòlic potser reflecteix un intent desesperat, per part de les elits valencianes, de retenir la titular de la Corona al regne de València i continuar esdevenint, així, la capital visible de la monarquia.

El vincle català amb l'Imperi es farà més manifest que mai en temps de Carles V, quan es du a terme la conquesta i colonització d'Amèrica sota l'autoritat d'un emperador que veu com s'eixamplen els seus dominis i els de la Cristiandat amb un desplegament de recursos mai contemplats abans. Es diu que el 1518, Carles «autoritza els castellans a anar al Nou Món». Els historiadors diuen «però si ja hi anaven abans. Els deu confirmar l'autorització». No. Potser és que torna a autoritzar els catalans principatins a anar-hi, però en una decisió salomònica, unificadora, manté la Casa de Contractació de pas obligatori a València.

Amb Carles V torna amb més força que mai la idea de la jerarquia de l'emperador sobre la Cristiandat, subjecta a un erasmista desig de pau entre cristians. Erasme, diuen, és el primer europeu en somiar una Europa unida i cristiana. Lamentablement, mentre l'imperi creix cap a les Amèriques i fa la volta al món, el papa Climent VII s'enfronta a Carles;

una part d'Alemanya crea la seva Església amb els luterans; una part de Suïssa la seva amb Calví; Anglaterra la seva amb Enric VIII, que l'any 1534 fa encunyar monedes com a cap suprem i emperador romà quan es proclamà a si mateix cap de l'Església Anglicana[14]; i França continua sent catòlica, però s'alia amb els turcs per fer la guerra a Carles V. Hi ha una trencadissa religiosa com a pas previ per qüestionar definitivament l'autoritat de l'emperador i «usurpar-li» la jerarquia de la Cristiandat.

Des d'Espanya, qui «combat» Carles és l'antic aparell de Ferran el Catòlic, conformat per la Inquisició i les elits valencianes que continuen proclamant València com a capital de l'imperi. En els seus últims anys, Carles veurà com tots els seus antics servidors i amics erasmistes amb una idea catalana i cristiana de l'imperi van desapareixent, bé per edat, o bé perseguits pel Sant Ofici, que els fa cremar o els mena a l'exili. El mateix Carles tindrà por de ser qüestionat per la intransigència catòlica poc abans de morir, i un cop mort, Felip II estarà a punt de fer-lo desenterrar per cremar-ne les restes sota l'acusació d'heretgia.

L'hispanista alemany i deixeble de Menéndez y Pelayo Ludwig Pfandl (1881-1942) diu que Felip II no acceptà mai el pensament del seu pare, de la mateixa manera que els alemanys no acceptaren mai la idea que Felip arribés a ser l'emperador del Sacre Imperi romano-germànic. Un cop sap que no podrà ser emperador, Felip II «només té un objectiu davant de la seva règia mirada: governar com a centre de gravetat de la seva vasta herència una Espanya enfortida nacionalment, independent de l'Imperi i eminentment religiosa»[15]. La qual cosa vol dir que si Espanya esdevé aleshores independent de l'Imperi, és senyal que abans n'era dependent. Això és el que venim defensant en la nostra recerca. L'últim vincle del principat de Catalunya amb l'Imperi duraria allò que durés la vida de Carles V, retirat a la Murtra entre 1556 i 1558, any de la seva mort. A partir d'aquell moment, Catalunya va restar òrfena de l'arbitratge europeu, al qual sempre podia acudir si algun rei incomplia greument el pacte entre governant i governats. Aquella orfandat va deixar exposats els catalans a l'onada d'integrisme catòlic i castellanitzador de Felip II. Al cap de 150 anys, en la mal anomenada Guerra de Successió, la proclamació de l'arxiduc Carles el 1711 com a nou emperador va tornar a escenificar la girada d'esquena d'Europa a la causa dels catalans, que van restar a mercè de la repressió borbònica. Esperem que, a la tercera, Europa estigui a l'alçada i aposti d'una vegada per reparar tanta complicitat amb la ignomínia històrica.

Pep Mayolas

Notes:

[1] ROBERT GOODWIN, España. Centro del mundo 1519-1682, La Esfera de los Libros, Madrid, 2016, p. 39.

[2] JOSEPH PÉREZ, La leyenda negra, Gadir Editorial SL, Madrid, 2009, p. 41.

[3] ROBERT GOODWIN, ob. cit., p. 40.

[4] Ídem, p. 39.

[5] JOSÉ LUIS VILLACAÑAS ¿Qué imperio?, Editorial Almuzara SL, Córdoba, 2008, p. 159.

[6] MIGUEL-ÁNGEL LADERO QUESADA, "Fernando II de Aragón y V de Castilla, señor y gobernador de España" dins Fernando II de Aragón. El rey que imaginó España y la abrió a Europa, Departamento de Educación, Universidad, Cultura y Deporte, Gobierno de Aragón, Zaragoza, 2015, p. 66.

[7] MARIA ÁNGELES PÉREZ SAMPER, Isabel la Católica, Random House Mondadori, Barcelona, 2004, p. 146.

[8] MARK GREENGRASS, La destrucción de la Cristiandad. Europa, 1517-1648, Ediciones de Pasado y Presente SL, Barcelona, 2015, p. 310.

[9] JOAN REGLÀ, “Introducció: l’enllaç amb la València medieval”, dins Història del País Valencià. De les Germanies a la Nova Planta, Edicions 62, SA, Barcelona, 1975, vol. III, p. 21.

[10] JORDI BILBENY, Petit Manual de la Descoberta Catalana d’Amèrica, Llibres de l’Índex, Barcelona, 2011, p. 28.

[11] La censura ha emmascarat l’obertura d’aquesta oficina a la Llotja de Barcelona, el juny de 1494, amb la falsa inauguració del Consulado de Burgos, una institució que ningú havia trobat a faltar en dècades de transhumància històrica dels ramats cap als ports del Cantàbric amb destinació a Europa. «La primera i principal [comesa del nou consolat] fou organitzar el nolis de la flota llanera amb destinació a Flandes, des dels ports cantàbrics» [Vg. JOSÉ DAMIÁN GONZÁLEZ ARCE, “La universidad de mercaderes de Burgos y el consulado castellano en Brujas en el siglo XV” dins En la España Medieval, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 2010, vol. 33, p. 169.], sobre la qual ja hi havia una tradició comercial des de mitjans de s. XV. També ens diuen que «el privilegi atorgat pels monarques resta en silenci sobre el dret que s’havia d’aplicar al consolat de Burgos», [Vg. ARCADI GARCIA SANZ, “La influencia de los consulados de Barcelona y Valencia en la erección del consulado de Burgos (1494)”, dins Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, Est. Tip. Hijos de F. Armengot, Castelló de la Plana, Octubre-desembre 1969, Tom XLV, Quadern IV, p. 239] i que la pragmàtica fundacional no canvia substancialment cap normativa, sinó que mana fer-ho tot «según y de la manera que lo tienen por costumbre». [Vg. ARCADI GARCIA SANZ, ob. cit., p. 156]. El Consulado de Burgos que no aporta cap novetat significativa a l’històric comerç de la llana castellana, doncs, és una falsificació documental per tapar la creació de la Casa de Contractació de Barcelona (1494-1501). Ho argumentem més profusament a PEP MAYOLAS, Censura i postveritat al segle XVI català, Llibres de l’Índex, Barcelona, 2017, p. 87-95.

[12] PEP MAYOLAS, València, capital de les Espanyes i seu dels Reis Catòlics, Llibres de l’Índex, Barcelona, 2016, p. 47-50.

[13] Ídem, p. 248.

[14] ALISON WEIR, Enrique VIII, el rey y la corte de los Tudor, Editorial Planeta SA, Barcelona, 2011, p.422.

[15] LUDWIG PFANDL, Felipe II: Su corona era la órbita del Sol, Áltera, Barcelona, 2010, p. 433.